

Caracterització i avaluació del Sexenni Democràtic. Una presentació

Ramon Grau i Fernández

El IX Congrés d'Història de Barcelona, celebrat els dies 29 i 30 de novembre i 1 de desembre de 2005 a la Casa de l'Ardiaca, seu de l'Arxiu Històric de la Ciutat, que és l'entitat organitzadora d'aquests col·loquis, comptà, com l'edició anterior, amb el suport del Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Sota el títol *El tombant de 1868-1874*, constituïa la segona peça d'un cicle programat de tres encontres successius consagrats al segle XIX, que ha culminat el 2007 en el X Congrés, *Dilemes de la fi de segle, 1874-1901*.

El volum anterior d'aquesta sèrie, sota el títol *Cerdà i els altres. La modernitat a Barcelona, 1854-1874*, conté les catorze aportacions presentades a la part especial de l'encontre consagrada a l'urbanisme barceloní, en aquell període clau que s'inicià amb la demolició de les muralles el 1854 i l'obertura de la gran expectativa de l'eixample i la reforma interior. L'eixample, poc o molt, es va engegar entre els darrers anys del regnat d'Isabel II i els del Sexenni, en presència encara d'Ildefons Cerdà, mort l'any 1876, i posà davant els ulls dels ciutadans una certa imatge de modernitat. En canvi, la reforma, és a dir el sanejament de la ciutat heretada, quedà pendent; de fet, mai no es realitzà en els termes concebuts arran de l'epidèmia de còlera de l'any 1854. La dualitat entre unes promeses de modernització, ben servides per la retòrica del progrés, i unes dificultats pràctiques a l'hora de resoldre els problemes socials, fins i tot els més elementals, en el context del liberalisme triomfant, es retroba en tots els aspectes de la vida col·lectiva d'aquell temps.

El títol del IX Congrés, que és també el rètol del present volum, al·ludeix a una interpretació sintètica prou coneguda que expressà el celebrat historiador Jaume Vicens Vives i que fou proposada als congressistes com a eix de reflexió:

Fins a finals del Vuitcents, passat el pont del desengany de la Revolució de setembre de 1868 i de la Restauració de 1876 –restauració de la paperassa burocràtica, de l'ordre exterior, de la retòrica buida–, els catalans no es retrobaren ells mateixos.¹

Aquesta devaluació d'una Revolució de Setembre tanmateix molt celebrada a Barcelona en el seu moment i refosa per historiador gironí amb la mala fama

1. Jaume VICENS I VIVES, «Advertiment», dins Jaume VICENS I VIVES i Montserrat LLORENS, *Industrials i polítics del segle XIX*, Barcelona, Vicens-Vives, 1958, pàg. 6.

que ha acabat tenint la substitució del règim democràtic que coneixem amb el nom de Restauració, és força singular en el context de la historiografia espanyola de mitjan segle xx, per a la qual l'adveniment del sufragi universal arran de la Revolució de 1868 implicava una divisòria important, de fet la més important del Vuitcents després de la substitució de l'Antic Règim a la mort de Ferran VII. Per exemple, segons el professor Carlos Seco Serrano, actiu a la Universitat de Barcelona poc després de la mort de Vicens, la Septembrina encetava el cicle de les revisions del règim liberal, amb l'aflorament de la democràcia, el federalisme i el socialisme, i marcava l'inici d'una Baixa Edat Contemporània. Des del punt de vista de Vicens, totes aquelles inflexions polítiques, i jurídiques, eren part d'un moviment superestructural i, per tant, enganyós. La veritat del segle XIX a Catalunya i a Barcelona pertanyeria a un altre registre, més profund, revelat per Vicens en la continuació de la citació que hem escollit com a lema del Congrés:

I en passar balanç d'aquells seixanta o setanta anys d'esforços s'adonaren ells mateixos que, sense suport de cap arquitectura política, havien reconstituït una economia i, cosa encara més important que el diner, havien refet una cultura, això és, una manera d'entendre el món i d'entendre's amb el món. En aquest instant meravellós del redescobriment, el simple contacte amb la realitat social féu sorgir un eixam de personalitats alteroses, que presagien el desfermament de la generació de gegants de 1901. Amb ella desaparegueren les tentines dubitatives i es consumà la revolució ètica en la mentalitat dels catalans.

D'aquesta interpretació, què en queda avui, després de mig segle de recerques? Dins la trajectòria històrica de Barcelona, quin és el balanç que cal fer del Sexenni? Què significà l'adveniment d'aquest règim? Quin tipus de relació té amb la Restauració?

* * *

La primera part del volum, *El Sexenni Democràtic*, recull les ponències exposades a la tercera sessió del Congrés i que ofereixen altres tantes visions panoràmiques del període des de tres angles diferents i alhora complementaris: la història política, la història dels moviments socials i la història econòmica.

L'aportació de Marició Janué consisteix en una aproximació analítica al règim del Sexenni, reconegut com a revolució democràtica, però que cal avaluar a la vista del fort contrast entre les grans promeses revolucionàries i la precarietat dels assoliments, i també a la vista dels processos seguits en altres països de l'entorn, i particularment amb França i Prússia-Alemanya. En contrast amb alguns intents de vincular l'evolució política espanyola a la via prussiana, Janué remarca la relació estreta entre el model espanyol i el del país veí i el fet que Espanya és segona en l'accés a la democràcia després de França, tot i que la gran diferència és que a l'altra banda dels Pirineus el principi de la universalització del vot quedarà ja instaurat de manera prou estable i s'anirà estenent, mentre

que a la península Ibèrica es produirà aviat una involució cap al sufragi censatari i, a més, una involució viciada *ab origine* per pràctiques irregulars des del punt de vista mateix de la Constitució que servia de marc al condomini de Cánovas i Sagasta.

En l'àmbit barceloní destaca, arran de la Revolució de Setembre, l'aparició d'opcions polítiques més obertes a la participació ciutadana, amb formacions més modernes que els partits de notables característics de l'era isabelina, en particular en l'esfera del republicanisme i, localment, del republicanisme federal. Sobre aquest teló de fons relativament falaguer, que anuncia el futur, Janué posa en relleu que la voluntat política expressada pels electors barcelonins fou escassament respectada per les autoritats, de manera que aviat es produí una decepció col·lectiva, traduïda en un fort abstencionisme i en la progressiva desafecció respecte a un règim que no sabia respondre a les expectatives aixecades per les promeses revolucionàries. Aquest desencís col·lectiu contribuï a fer acceptable la Restauració i les seves particulars regles de joc.

La ponència de Pere Gabriel parteix d'un recordatori de les dures condicions de vida dels estrats inferiors de la societat barcelonina –els obrers de fàbrica i tot el conglomerat difícil de definir i de delimitar que Gabriel encabeix dins el rètol de “popular”– com a base d'un retrat detallat dels esforços organitzatius d'aquests grups, que adquiriren visibilitat i protagonisme polítics amb la Revolució de Setembre, com remarcava Marició Janué. Sense oblidar la funció cohesiva que conservaven l'Església i les creences religioses, Gabriel estableix que la iniciativa principal del moment correspon als republicans, una tendència marcadament interclassista els joves líders de la qual trobaren aixopluc laboral i instrument de difusió d'idees en la premsa. Els periòdics del Sexenni permeten distingir i caracteritzar les dues tendències principals del republicanisme, els “benèvols” i els “intransigents”, i Gabriel descriu amb gran luxe de detalls el procés de creació d'instruments per l'expressió i l'acció política des de la base, a partir d'entitats locals, amb forta implantació a Barcelona i als seus suburbis, que evolucionaren des de l'estatus més informal dels “clubs” al dels “cercles” o “centres”, precursors al seu torn dels partits. Així mateix, la ponència explora les tendències radicals: d'una banda, l'insurreccionalisme republicà, i, de l'altra, la militància obrera de progrés, que oscil·lava entre el mutualisme i el sindicalisme, vinculat a la Primera Internacional. Aquesta eclosió de tendències polítiques d'esquerra, inèdites fins aleshores, deixà per a la posteritat la memòria del Sexenni com una referència mítica entre els grups populars i obrers i, al mateix temps, com un avís seriós de perill subversiu entre els sectors d'ordre.

La ponència d'Albert Carreras parteix dels darrers resultats de la història econòmica quantitativa, que ha revisat la tradicional visió d'una Espanya aclaparada per la gran crisi dels anys 1866-1868 durant tot el Sexenni i fins entrada la Restauració. Tot i que és indubtable que aquella crisi tingué un impacte fortíssim i determinà la caiguda del règim d'Isabel II i que, com remarquen els historiadors de la política, els anys que seguiren, fins el 1875, es caracteritzaren per una forta inestabilitat i per la reaparició de la lluita armada en diversos fronts, des del punt de vista econòmic aquesta “misèria pública” es combinà amb una

notable “prosperitat privada”, com ja havia argumentat el mateix Carreras en una aportació anterior. Molts indicadors mostren els primers anys del decenni de 1870 com uns temps de forta expansió, articulada a l'entorn de la modernització del sector agrari i que arriba a beneficiar els estrats populars, d'una banda, per la producció alimentària crescuda i més ben distribuïda i, de l'altra, per un augment dels salaris –fruit de la pressió revolucionària– combinat amb una gran estabilitat dels preus.

L'anàlisi dels indicadors barcelonins, i la seva comparació amb els madrileny, confirma la impressió optimista sobre el període, tot havent de matisar que, si bé Barcelona es beneficia de l'expansió de l'economia agrària de l'Espanya interior, la política lliurecanvista del règim sorgit de La Gloriosa posà a prova el teixit empresarial de la ciutat. Carreras remarca com els sectors fins aleshores més consolidats, el tèxtil i el naval, patiren més per adaptar-se a la nova situació i, en mesura variable, retrocediren, mentre que s'obrien noves oportunitats per als inversors; unes oportunitats, però, ben diferents a les obertes a Madrid, on els inversors aprofitaren a fons les privatitzacions de béns públics i monopolis a què l'Estat es veié forçat per fer front a les seves dificultats financeres. En un context molt determinat per la centralització de la capacitat d'emissió de moneda en el Banc d'Espanya i per la decadència de la banca barcelonina, es produí una transformació considerable del sistema empresarial català i barceloní, on la desaparició o decadència d'algunes grans empreses era el teló de fons per a l'aflorament d'un conjunt molt més ampli i més fragmentat d'iniciatives menors que donaran lloc a un nombre considerable de fortunes petites i mitjanes.

* * *

La segona part del volum, *Aspectes de la vida cultural*, comprèn les sis comunicacions presentades a la quarta sessió del Congrés. Les quatre primeres, centrades en el periodisme polític, es vinculen molt directament a la part del discurs de Pere Gabriel que s'hi refereix.

Des de la seva ja llarga experiència com a historiador de la premsa barcelonina, Jaume Guillaumet singularitza el primer any del Sexenni, de setembre a setembre, com el punt culminant del periodisme polític a Barcelona, amb l'aparició de 13 diaris nous i almenys 23 setmanaris que expressaven tot el ventall de tendències polítiques i socials en un mosaic molt diversificat que donava cabuda a molts continguts literalment inèdits. Aquella eclosió, que va deixar assentades les bases per al desenvolupament posterior de la premsa barcelonina, no va mantenir el seu ritme després de 1869, i ja els anys del Sexenni veieren minvar significativament el nombre de diaris: més o menys a la meitat.

Les comunicacions de Josep Pich i Mitjana i Josep M. Figueres, ambdós notables especialistes en la figura de Valentí Almirall, aborden des d'angles diferents l'activitat del cèlebre polític i teòric del catalanisme en els anys del Sexenni i conflueixen en l'estudi de la seva vessant periodística, expressada a *El Estado Catalán*. Pich estudia la vertebració del republicanisme federal intransigent barceloní a través del seu Club, dissolt poc després de la creació del diari esmentat

i en coherència amb la constitució del Partit Republicà Democràtic Federal espanyol. De fet, el periòdic serví per expressar punts de vista molt crítics respecte a la direcció d'aquest partit d'àmbit estatal –afavorí, doncs, la polèmica interna– i reafirmà el dogmatisme del corrent barceloní, una característica destacada per Pich, juntament amb l'idealisme i el maximalisme, i que dificultà molt la concreció pràctica dels objectius polítics del grup. L'aproximació de Figueres, més centrada en Valentí Almirall, aporta una relació completa dels articles que aquest ideòleg publicà a *El Estado Catalán* i explica tant el gust i la necessitat que tenia d'expressar-se a la premsa periòdica –més que no pas a través de llibres, que en gran part són compilacions d'articles prèviament apareguts– com la línia seguida per la publicació periòdica, que, per tal de diferenciar-la del tipus de diari testimonial, Figueres qualifica com a “diari actor”.

Si la carrera política de Valentí Almirall i els seus companys intransigents va naufragar a causa del seu radicalisme, Giovanni C. Cattini explica, en la seva comunicació sobre Josep Coroleu, que la raó de no haver arribat a fer carrera política aquest personatge fou «la seva moderació en un moment històric en què les passions prenen protagonisme». L'anàlisi del pensament d'aquest advocat frustrat i futur historiador en el moment del Sexenni porta Cattini a recórrer les pàgines d'*El Telégrafo*, un dels més importants i duradors entre els diaris de signe demòcrata, el primer que, segons diu Guillaumet, va suposar una dura competència per al tradicional *Diario de Barcelona*. Cattini mostra l'actitud moderada de Coroleu a través de dues anàlisis monogràfiques de la seva producció del temps: la seva crònica del Concili Vaticà I, inaugurat el desembre de 1869 –interessa, en particular, la crítica a la doctrina de la infal·libilitat pontificia que hi fou afirmada–, d'una banda, i, de l'altra, els seus articles sobre la Primera Internacional publicats per *La Imprenta* a cavall dels anys 1871-1872.

Si Almirall se situa a l'esquerra de l'espectre polític del Sexenni i Coroleu en una posició moderada que, partint del clam per la descentralització, anirà assimilant-se al regionalisme conservador durant el règim restauracionista, l'aportació de Lídia Arnau versa sobre la cultura acadèmica i, dins d'aquesta, ens transporta decididament a la banda dretana de l'espectre ideològic manifestat durant el Sexenni, també important com a ingredient conformador del pensament catalanista de final de segle XIX. La influència de l'Escola Històrica del Dret a Catalunya adquirí relleu especial l'any 1869 amb la creació, a Barcelona, de la Comissió Espanyola de la Fundació Savigny, amb un protagonisme clar d'Estanislau Reynals i Rabassa i, sobretot, de Manuel Duran i Bas. Arnau analitza els escrits de Duran que testimonien la recepció del corrent jurídic alemany i que, al mateix temps, reivindiquen la continuïtat local d'escola des del 1840, amb les figures de Ramon Martí d'Eixalà, Josep Ferrer i Subirana i, sobretot, Ignasi Sanponts i Barba.

La darrera aportació en aquesta part, deguda a Carmen Riu de Martín, es concentra també, com la de Jaume Guillaumet, en els mesos inicials del Sexenni, els més il·lusionats i innovadors, i analitza el mercat de l'art mitjançant les notícies publicades en el *Diario de Barcelona*, que permeten detectar diversos àmbits per a la difusió de l'art: les botigues i els tallers dels artistes, els certà-

mens i els locals permanents per exposicions, i les acadèmies i les entitats públiques vinculades al món de la cultura.

* * *

La tercera i darrera part del volum, *Activitat econòmica i política social*, comprèn les set comunicacions presentades a la cinquena sessió del Congrés.

La comunicació de Carles Enrech consisteix en una anàlisi de l'evolució política del municipi de Sants al llarg del Sexenni Democràtic, amb especial èmfasi en els anys d'arrencada del règim, vistos com una oportunitat de desenvolupament de la vida local, emparada en les lleis descentralitzadores de l'administració provincial i municipal. En aquesta població fabril a les portes de Barcelona, la junta revolucionària que nomenà un nou consistori el 15 d'octubre de 1868 no fou especialment radical, tot i que es féu ressò de les grans reivindicacions populars: el sufragi universal, l'abolició dels impostos sobre el consum i la supressió de les quintes. L'abolició dels impostos indirectes havia de ser compensada pel cobrament d'un impost directe, l'impost personal; però la resistència de la població va fer naufragar aquesta alternativa i preparà el retorn del vell sistema a començament de la Restauració. D'altra banda, els nous reptes bèl·lics amb què s'havia d'enfrontar el nou govern espanyol, en particular les sublevacions de Cuba i Puerto Rico, no sols no va propiciar l'abolició del reclutament per sorteig sinó que va generar una pressió específica que donà lloc a l'avalot del 4 d'abril de 1870. La corba política santsenca és, en efecte, una bona mostra de la corba decebedora del Sexenni.

Les aportacions d'Albert Pérez, M. Lluïsa Rodríguez i Gracia Dorel-Ferré versen sobre el món de la gran empresa industrial. La comunicació de Pérez sobre *La Maquinista Terrestre y Marítima* consisteix en un seguiment de les activitats d'aquesta empresa paradigmàtica dins el sector mecanometal·lúrgic a través del llibre d'actes de la societat que comprèn el període 1866-1879 i que permet veure'n la posició decididament proteccionista, defensada davant les autoritats més altes que se succeeixen a la cúpula de l'Estat, entre altres ocasions, en el decurs de les visites a la fàbrica del ministre de Marina, almirall Topete, del rei Amadeu I i finalment, durant el moment republicà, del president Estanislau Figueras. L'aportació de Rodríguez sobre *La España Industrial* coincideix amb l'anterior tant en el tipus de font emprada, que expressa el punt de vista patronal, com en la pintura de les dificultats sofertes per l'empresa a conseqüència de la revolució, del liberalisme econòmic i de la inestabilitat governamental. Rodríguez posa l'accent en la renovació tècnica i d'instal·lacions fabrils dels Muntadas, en la competència amb altres firmes del mateix ram dins el mercat interior espanyol i en el complex joc entre la importació de models estrangers, bàsicament pousats en el centre de la moda parisenc, i la seva difusió i adaptació per als mercats de l'Espanya interior. La comunicació de Dorel-Ferré adopta una altra estratègia d'aproximació al món empresarial amb la biografia de Josep Puig i Llagostera, home audaç que heretà els dissenys industrials del seu pare –trasllat de l'activitat fabril des de Sants a Esparraguera– i combinà la creativitat servida per la seva professió d'enginyer –formació de la colònia industrial i implantació

d'infraestructures per a l'activitat fabril a la vall del Llobregat, precisament durant el Sexenni– amb una dedicació política poc reeixida dins el règim de La Gloriosa, principalment en defensa del proteccionisme, fins que tot plegat quedà estroncat el 1879 per una mort prematura.

Sobre el teló de fons de la llarga evolució d'una institució típica de l'Antic Règim, la Matrícula de Mar, que limitava l'accés al treball en els oficis portuaris i a bord dels vaixells i els sotmetia a control militar, Jordi Ibarz i Juanjo Romero presenten en el seu estudi l'abolició d'aquella institució i la introducció de la llibertat de treball en el port de Barcelona que es consuma sota la Primera República, l'any 1873. De fet, es tracta d'una abolició retardada respecte a la supressió dels gremis, consumada mig segle abans, i que lliga amb la impopularitat de les quintes –un altre àmbit de poder militar sobre la societat– durant el Sexenni.

Les dues darreres aportacions versen sobre les institucions assistencials i hospitalàries i l'impacte que hi va tenir l'adveniment del Sexenni Democràtic, sense poder oblidar la brevetat i la inestabilitat del sistema polític sorgit de la Revolució de Setembre, una precarietat que havia de pesar molt en els intents d'innovació en institucions de llarg recorregut, sovint heretades de temps força reculats. Montserrat Pantaleón ha resseguit els passos de Valentí Almirall com a president de la junta de govern de la Casa de Caritat i els seus intents de canvi de la institució, pel que fa a la concepció mateixa del centre, no considerat ja com un lloc de reclusió sinó de regeneració física i moral dels asilats, i pel que fa a la gestió econòmica; uns intents estroncats arran de l'adveniment del règim de la Restauració. José Luis Ausín, per la seva part, contrasta les responsabilitats que la llei de beneficència de 1849 descarregava sobre l'Estat, la Diputació i l'Ajuntament –coherents amb les idees modernes sobre la responsabilitat pública i la docència mèdica– amb la inactivitat real d'aquelles institucions i la continuïtat de les fórmules antigues, articulades a l'entorn del concepte cristià de la caritat. Tot i que el règim de La Gloriosa va mirar de corregir les evidents mancances, les escasses realitzacions del moment a Barcelona van partir de l'àmbit privat: les cases de socors dels Amics dels Pobres i la Creu Roja.

* * *

És difícil reflectir tota la riquesa d'intervencions i diàlegs dels tres debats corresponents als materials recollits en aquest volum, amb el contrast de punts de vista dels diferents investigadors presents en el Congrés i l'elaboració de consensos interessants però als quals potser no és prudent donar per més fermes i segurs que les tesis defensades en les diverses ponències i comunicacions. Tanmateix, val la pena deixar-ne constància, encara que sigui breu.

Tot i que hi hagué una continuïtat entre els successius diàlegs, amb temes recurrents, els tres debats van tenir eixos diferents. El primer, vinculat a l'exposició de les tres ponències, versà sobre els aspectes més generals, en part suggerits per la referència a Vicens Vives: autenticitat del caràcter revolucionari de La Gloriosa, exploració del ventall de les opcions polítiques predominants a Barcelona, repercussions de la implantació d'un liberalisme econòmic radical i

avaluació del trànsit entre el règim democràtic i la Restauració. En el segon, a l'entorn d'unes comunicacions centrades en l'anàlisi de les ideologies, s'hi manifestà una forta component metodològica lligada a les peculiaritats de la premsa com a font històrica, i s'insistí en els models d'Estat, les seves fonts doctrinals immediates i, més enllà del Sexenni, el llarg recorregut de la idea d'Espanya com a Estat plurinacional. El darrer debat, a l'entorn de comunicacions centrades en l'àmbit de l'acció dels empresaris privats i de les institucions públiques de rang inferior, i amb un accent especial en l'assistencialisme, permeté elaborar un consens sobre el contrast entre la voluntat de fer front a les responsabilitats pròpies d'un Estat modern i de millorar la gestió dels recursos, que s'expressen en el Sexenni, i l'escassetat d'aquests recursos, agreujada per la doctrina liberal i per les urgències bèl·liques.